

KRETSNYTT

Svenska Kryssarklubben
Sörmlandskretsen

Nr 2 2021

Kretsnytt nr 2 Ärgång 31

maj 2021

Ansvarig utgivare: Torbjörn Berg
Fredövägen 21, 611 92 Nyköping
Redaktör: Ann Mari Westerlind

Bankgiro: 815-5616
Swish: 123 680 71 92

Adresser:
Hemsida/epost/facebook:

www.sxk.se

sormlandskretsen@sxk.se

Facebook:

<https://www.facebook.com/groups/428169425186>

Annonspriser:

Helsida 750 kr/nr, Halvsida 400 kr/nr,
Kvartsida 250 kr/nr.

I detta nummer

Från min horisont

Pingsträff

IF-båtarna

Sjöväder

Malma kvarn

Sörmlands skärgård - godsens skärgård

Arrendebönder i skärgården

Hierarkin på godsen

Transporter till och från godsen

Godsens centrum - herrgården

Godsens omvandling efter 1850

Höstträff

Framsidan

Väderfenomen

Sörmlandskretsens styrelse 2020 - 21

Ordförande & Utbildning: Torbjörn Berg
070 - 883 63 48
torbjorn.berg@telia.com

V ordf, 24-timmars & IF: Hans Gustavsson
070 - 524 67 91
hans.f.gustavsson@telia.com

Sekr & Hamn & Farled: Anders Fischer
070 - 738 41 79, lpa.fischer@gmail.com

Skattmästare: Ulf Torhult
070 - 244 78 71
ulftorhult@gmail.com

Info/Kretsnytt, web & Kvinna Ombord:
Ann Mari Westerlind
076 - 103 54 54
anmmari.westerlind@icloud.com

Info/Web & Facebook: Morgan Romvall
070-583 49 02
morgan.romvall@icloud.com

Hamn & Farled: Leif Eriksson
070 - 575 17 36
leifhanseriksson@gmail.se

Per Johansson
070-34 50 715,
per.johansson.privat@gmail.com

Båtteknik & Miljö: Stefan Kindeborg
0704 - 71 83 44
stefan.kindeborg@gmail.com

IF-båtarna:
Mats Haking
070 - 511 53 89
hakingsbygg@gmail.com

Leif Birch-Jensen
070 - 304 22 94
l.birch.jensen@gmail.com

**Gå med i Sörmlandskretsens
face-book-grupp**

På

<https://www.sxk.se/sormlandskretsen/>
**aktuellt finns information om man blir
medlem.**

**Svenska Kryssarklubben
Sörmlandskretsen**

Från min horisont

Månaden maj är alltid sjösättningens tid och är så även i år efter en ovanligt kall april. I år är det också vaccineringarnas tid. Något som är efterlängtat av både båtmänniskor och landkrabbor. Framåt sommaren kan vi nog med försiktighet umgås utomhus både på sjön och på land. Sörmlandskretsens plan är dels att traditionsenligt ses till pingst på lämplig plats i Ringsöfladen och dels att träffas även i augusti. Plats och tid kommer att meddelas per mail i vårt Nyhetsbrev.

Det ordnas ingen gemensam eskader i år. Men det hindrar ju inte att några båtar spontant slår sig samman och tar sig till ett gemensamt mål. Alla som ger sig ut på sjön bör ha koll på vädret. Detta fick vi lära oss under den digitala föreläsning som Anders Ljungkvist levererade i april. Mitt tips är att skaffa en väderbok och att följa olika väderappar i sommar. Då kan man följa både hög- & lågtryck och tillhörande fronter.

Arbetet med IF-båtarnas har bedrivits trots pandemin. Återstående arbeten görs utomhus och sjösättning sker i slutet av maj. Passa på att prova på hur det är att segla denna trygga och stabila men ändå snabba båt och att lägga till vid en egen klippa i vår fina skärgård.

Till hösten hoppas vi i Sörmlandskretsens styrelse kunna komma igång med de aktiviteter som legat i malpåse i mer än ett år. Bland annat bör vi kunna genomföra ett årsmöte med någon form av underhållning. Men mer om det i nästa Kretsnytt i vårt Nyhetsbrev och på hemsidan.

Sörmland beskrivs ofta som godsens landskap och godsen har också präglat vår skärgård. I detta nummer skildras några av de förhållanden som varit speciella vid två av godsen både inne i landet och i skärgården. Nästa nummer innehåller berättelser om medeltidens och 1900-talets fiske och 1800-talets ångbåtar längs Sörmlandskusten.

Torbjörn Berg, ordförande

Nya medlemmar

Franz & Manfred Habermann, Hägersten
Maximus Eriksson, Nynäshamn
Joakim, Janina & Stellan Engström, Sköndal
Alma Sandström, Lidingö
Patrik & Ruth Norrby, Chester CT, USA
Jonathan Gustafson, Vendelsö
Jakob, Pelle, Inger, Rebecka & Kristoffer Hil-
dingsson, Sollentuna
Maria Persson, Nacka

Claes Nilsson, Strängnäs
Tomas, Jesper & Hanna Holmstrand, Salt-
sjö-Boo
Håkan Lundgren, Trosa
Richard Gould, Nyköping
Erik, Tyra & Cristina Engwall, Hägersten
Emil, Lina & Lissy Lundgren, Trosa
Fredrik Östberg, Svärtinge
Jenny & Edward Kallerman, Enskede

Rätt försäkrad?

En hemförsäkring är en bra grund, men räcker det? Vi erbjuder alla de försäkringar du behöver. Självklart finns vi också här om du behöver ett lån eller vill se över din privatekonomi. Prata med oss så hittar vi rätt lösning för just dig. Med oss är du trygg genom hela livet. Välkommen!

PS. Sörmlands Sparbank är ingen vanlig bank. Vi tar en del av vinsten och satsar lokalt. Läs mer om vårt samhällsengagemang på sormlandssparbank.se

Sörmlands Sparbank

0771-350 350 | sormlandssparbank.se

Pingsträff

Vi ska naturligtvis samlas till traditionell pingsträff i Ringsöfladen.

Samling pingstafton kl 15 00 med kaffekorgar på berget. Vi hoppas vädret inbjuder till sång och musik.

Senare bjuder kretsen på drink och grillkol, men var och en får grilla själv. Vi måste ju fortsätta att hålla avstånd även utomhus.

Alla är välkomna!

Är du båtlös i sommar?

Då kan du hyra IF-båt av Sörmlandskretsen.

Sörmlandskretsen tar hand om Tant Gredelin och Tant Gul - två av Kryssarklubbens IF-båtar. Kretsens medlemmar utan egen båt kan därför komma ut på sjön till ett rimligt pris. Vi vänder oss speciellt till ungdomar men alla medlemmar är välkomna.

Villkor

Vi kräver förutom nautisk kompetens, vana och kunskaper om segling dessutom medlemskap i Kryssarklubben och att båtarna hanteras enligt bestämmelserna i kontraktet.

IF-båtarna ligger sommartid i gästhamnen i Nyköping. Incheckning och utcheckning sköts av Gästhamn Nyköping. Båtarna kan checkas ut tidigast kl 18 00 och ska lämnas in senast kl 14 00. Vid utlämningen krävs skriftligt kontrakt och bevis på medlemskap och seglingskompetens. Samtidigt sker en genomgång bl a av tekniska detaljer och säkerhetsutrustning. Vid utcheckningen görs en genomgång och kontroll av förtöjning, motorn, seglen, bränsle & gasol, ev. skador & städning mm.

Uthyrning och bokning

Sjösättning sker i slutet av maj. Bokning sker genom att klicka på Bokningslistorna som finns på hemsidan [Sörmlandskretsen](#) under "Uthyrning av IF-båtarna".

Tant Gredelin och Tant Gul hyrs ut ett dygn, en helg (lö-sö), en förlängd helg (fre-sö) eller en vecka (sö-sö).

Priserna är (ungdomar under 25 år inom parentes) för ett dygn 500 (200) kr, för en helg 1000 (400) kr, för en förlängd helg (1250 (400) kr och för en vecka 2500 (700) kr.

Specialerbjudande

Alla ungdomar som hyr båt får gratis medlemskap av Kryssarklubben. Det gäller även för vuxna som hyr en båt en vecka.

Sörmlandskretsens båtar

Tant Gredelin byggdes 1971 och har segelnummer 142. Tant Gul byggdes 1976 och har segelnummer 1848. Båda båtarna har rustats upp inomhus under coronaåret 2020 och är i gott skick inför uthyrningssäsongen.

Båda båtarna har storsegel, fock, genua och spinnaker samt en 6 hästars utombordsmotor. De är försedda med badstege monterad i aktern, sprayhood och nödvändig säkerhetsutrustning. Samtliga fall är tex neddragna till vinscharna i sittbrunnen. För navigering finns sjökort Trosa-Västervik, kompass, passare, kikare mm. För tilläggning finns fendrar, tampar, bergkilar, slägga, ankare mm.

Inombords finns två längsgående soffor i salongen, två stick-kojer och förpik. På babords sida direkt vid nedgångstrappan finns en uppfällbar skiva med ett 2-lågigt gasolkök. Dessutom finns enkel köksutrustning för 4 pers, kylbox, bord, verktygs-låda mm. Fast diskho, kylskåp och toalett saknas. Mellan förpik och salong finns två garderober.

För elförsörjning finns ett bilbatteri kopplat till en solpanel och en elcentral, USB-uttag och cigarettändaruttag, men för användning av dator eller I-pads krävs extra laddare.

Har du frågor kontakta:

Hans Gustavsson 070-524 67 91,
Mats Haking 070-511 53 89,
Leif Birch-Jensen 070-304 22 94.

Anders Ljungkvists budskap

Man ska som båtförare kunna förstå och fatta beslut om den väderinformation som är tillgänglig med hjälp av observationer ”i naturen” och ”olika prognoser via media”?

Här följer några axplock

På den här sidan finns några exempel på den information som Anders har förmedlat. Du bör själv läsa på om vädret!

Nederbörd

Redan som barn lärde man sig att regn-skurar hör ihop med cumulusmoln eller stackmoln. Nederbörd kan förekomma som regn, duggregn, regnskurar, hagelbyar och åskskurar. De tre senare förknippas oftast med starka vindbyar.

Vind

Vindar orsakas av tryck- och temperaturskillnader. Vinden rör sig på olika sätt vid låg- och högtryck till havs, vid en havskust och inne bland öarna i skärgården. Detta har stor betydelse både för den som seglar och den motorbåt som vill undvika överfallsväder. Ett specialfall är sjöbrisen som uppkommer vid våra kuster sommartid och som vrider sig medurs under dagens lopp. Den som ska segla långt kan dra nytta antingen förmiddags- eller eftermiddagsbrisen.

Lågtryck och fronter

I Sverige kommer lågtrycken vanligen från väster. Varm luft förs in från Atlanten i form av en varmfront. Om lufttrycket förändras ojämnt kan ett lågtryck bildas med en åtföljande kallfront. Det vanligaste är att vinden ökar framför varmfronten och att den minskar i samband med frontpassagen. Vid en kallfront sker tvärtom en vindökning efter fronten ofta med byiga vindar. Man kan studera fenomenet med hjälp av radarbilderna på SMHI:s hemsida.

Dis och dimma

På våren blir det mer dimma över vatten än över land och det är svårt att bli av med dimman över vattnet. Dimma i bankar hänger ihop med varierande vattentemperatur. Uppvärmning och vind kan så småningom lösa upp dimman. Tipset är att ta det lugnt och försöka ha landkontakt.

Barometern

Visar snabba och stora tryckförändringar som kan indikera ett kommande lågtryck med kraftiga vindar.

Förbered din båtfärd! Ta del av olika väderprognoser på nätet!

Det är bra att ha ett grepp om den kommande väderutvecklingen när man är på sjön i stor och liten båt, i segelbåt och motorbåt, i skärgårde och till havs.

Exempel på tillgängliga data

Väderrapporterna på radio i olika länder

innehåller uppgifter om lågtryck och högtryck med tillhörande frontsystem och medelvindar.

Väderprognoser på nätet från olika länder

[http://www.metoffice.gov.uk/public/](http://www.metoffice.gov.uk/public/weather/surface-pressure)
[weather/surface-pressure](http://www.wetter3.de/fax)

www.wetter3.de/fax

www.wetterzentrale.de/topkarten

www.smhi.se och www.smhi.se/vadret

sv.ilmatieteenlaitos.fi/sjovadret-och-oster-sjon

www.klart.se/kust/

www.dmi.dk

www.dmi.dk/hav/udsikter/havprogno-ser/#danmark

www.sjoraddning.se/vader/

Ingen vill råka ut för överfallsväder men man måste vara beredd!

Sjöväder

Metereolog Anders Ljungkvist förmedlade Sörmlandskretsens första digitala föredrag en tisdagkväll i april. I närmare två timmar satt kryssarklubsmedlemmar vid 26 uppkopplade datorer. Det var intressant och mycket fakta att ta in. Det är nog bra att köpa Anders bok "Sjöväder, praktisk meteorologi" jure förlag, för att kunna ha den i båten och slå upp och titta efter när man undrar: **Hur blir det nu då?**

Malma Kvarn

Malma Kvarn ligger på Värmdö, ägs av Svenska Kryssarklubben och förvaltas av Stockholmskretsen. Till Malma kvarn kan man komma med bil och buss förutom med båt. Här ute har Kryssarklubben genom åren lagt grunden för många tusen människors intresse för segling och båtliv.

Malma kvarn som ligger vackert på Fågelbrolandet vid Örsundet nära Nämndöfjärden är Kryssarklubbens uthamn sedan 1946. Här finns både gästhamn och fasta platser för SXX:s medlemmar. Antalet gästplatser är 10-30 beroende på det antal båtar som för tillfället är på plats i hamnen. Akterförtöjning sker vid bojar. Hamndjup: 1,5-3 m. Sjökort: 6145 NE.

I hamnen finns tillgång till restaurang, kiosk & café, el, dusch, vatten,

sugtömning av toalett, vedeldad bastu, WiFi och tvättstuga. I sandlådan finns leksaker för barn att låna. Man kan gå en tipsrunda för barn och vuxna. Barn kan ta sig runt en hinderbana. Cyklar och opti-mistjolle finns att hyra.

Hamnen ligger 3 minuters promenad från badvänliga Kvarnsjön där det även finns möjlighet till fiske. Bussförbindelse till Stockholm är linje 432.

Den som vill ha lots in i i hamnen kontaktar hamnkaptenen: 08-571 430 74 mellan kl. 09.00 – 20.00.

För mer info se Stockholmskretsens hemsida www.sxx.se/stockholmskretsen.

Man kan hyra klubbhuset en mötesplats för kunskap, lärande och gemenskap

Sedan mitten av 40-talet har Kryssarklubben arrangerat seglarläger för barn och ungdomar i åldrarna tio till sjutton år.

Det hela började när Seglarlägret Malma Kvarn trevande slog upp sina portar 1946 och sedan dess har verksamheten bara vuxit. Under seglingssäsongen arrangeras fortfarande olika typer av kurser för både barn och vuxna på Malma kvarn.

Alla lägerdeltagare bor tillsammans i det fina klubbhuset som ligger mitt emellan

Du välkommen som Kryssarklubsmedlem, elev på seglarlägret eller på någon utbildning. Du kan hyra vårt fina klubbhus för konferens, skolaktivitet eller bröllopsfest. Vill du boka huset som privatperson eller företag är du varmt välkommen att kontakta Kryssarklubbens kansli. 08-448 28 80.

Huset har vandrarhemsstandard och ett mycket väl utrustat restaurangkök. Där finns 10 rum med sammanlagt 60 bäddar, samlingsrum med öppen spis och en trevlig glasveranda där man kan duka för 60 gäster.

hamnen där *Tvåkronorna* ligger och Kvarnsjön där man tar sitt dagliga morgondopp. De rutinerade ledarena introducerar barnen in i seglingens ädla konst och hjälper dem att växa en smula. Både som seglare och som personer. Oavsett om man är nybörjare eller van seglare får man en härlig upplevelse i Stockholms vackra skärgårdsmiljö där vi varvar segling med sol, bad, lek och skratt.

[Info om Seglarlägret Malma Kvarn finns på stockholmskretsen@sxk.se](mailto:stockholmskretsen@sxk.se)

Sörmlands skärgård är godsens skärgård

Här följer några exempel där Ann Mari W beskriver förhållandena i mitten av 1800-talet vid godsen Björksund och Nynäs i Tystberga socken.

Öarna i kustområdet låg länge under vatten efter den senaste istiden. De skyddade nordvästliga långsmala dalgångarna som ännu sträcker sig in i landet från kusten var troligen farbara in på 1000-talet.

Medeltidens kyrkor och befästa sätesgårdar byggdes långt in från kusten på lätt-försvarade platser på uddar eller holmar. Stora områden och många gårdar tillhörde adeln. Ägaren till en frälsegård var från 1200-talet befriad från skatt men var skyldig att göra vapentjänst för rikets skydd. På 1500-talet blev frälseklassen successivt ett adligt ämbetsmannastånd och under 1600-talet kunde adelsskap gå i arv även utan krav på rusttjänst.

Både Björksund och Nynäs tillhörde på 1300-talet godset Sundbyholm som en tid ägdes av Bo Jonsson Grip, Sveriges då rikaste man. Men det är svårt att i detalj följa hur godsets markområden förändrats fram till idag av brist på kartor.

Den äldsta uppgiften om **Nynäs** "Nyanes" är från 1328. Troligen syftar det på att ett nytt näs uppstått genom landhöjningen. 1530 blev Nynäs sätesgård dvs fast bostad för en adelsfamilj. Björksund omnämndes som sätesgård först på 1570-talet.

Båda herrgårdarna hade vattenkontakt med farleden utmed kusten. Det framgår av kartan till höger över Tystberga socken från 1678. På kartan är större frälsegårdar markerade med tinnar och torn. Arrendegårdar och torp markeras med prickar.

Godsens "struktur"

De huvudsakliga näringarna på båda godsen var jord- & skogsbruk och fiske i Sibbofjärden, Trobbofjärden och Östersjön.

Björksunds gods bestod under 1840-talet av knappt 50 underliggande gårdar och ca 40 torp. De brukades av bönder och torpare som kallades åbor eller arrendatorer. De betalade arrende och hade dagsverkskyldighet vid herrgården. Det fanns också ca 20 backstugor eller lägenheter utan nämnvärd jord. Där bodde hantverkare, gamla, fattiga, sjuka, ofärdiga och ett stort antal änkor med eller utan barn. De hade vissa skyldigheter till herrgården.

Nynäs godsområde bestod till en början av ett 20-tal hemman och minst lika många torp som brukades av arrendebönder och torpare. Ett hemman var en gård som ansågs ge tillräcklig stor avkastning för att kunna beskattas. Mindre ställen kallades torp eller lägenhet. Dessutom fanns ett antal backstugor som saknade egen jord. Arrendeavgifterna betalades i form av jordbruksprodukter, dagsverken och andra sysslor. Både arrendebönder och torpare hade pigor och drängar som gjorde dagsverken på herrgården. Arrendeavgiften reglerades i ett kontrakt på fem år.

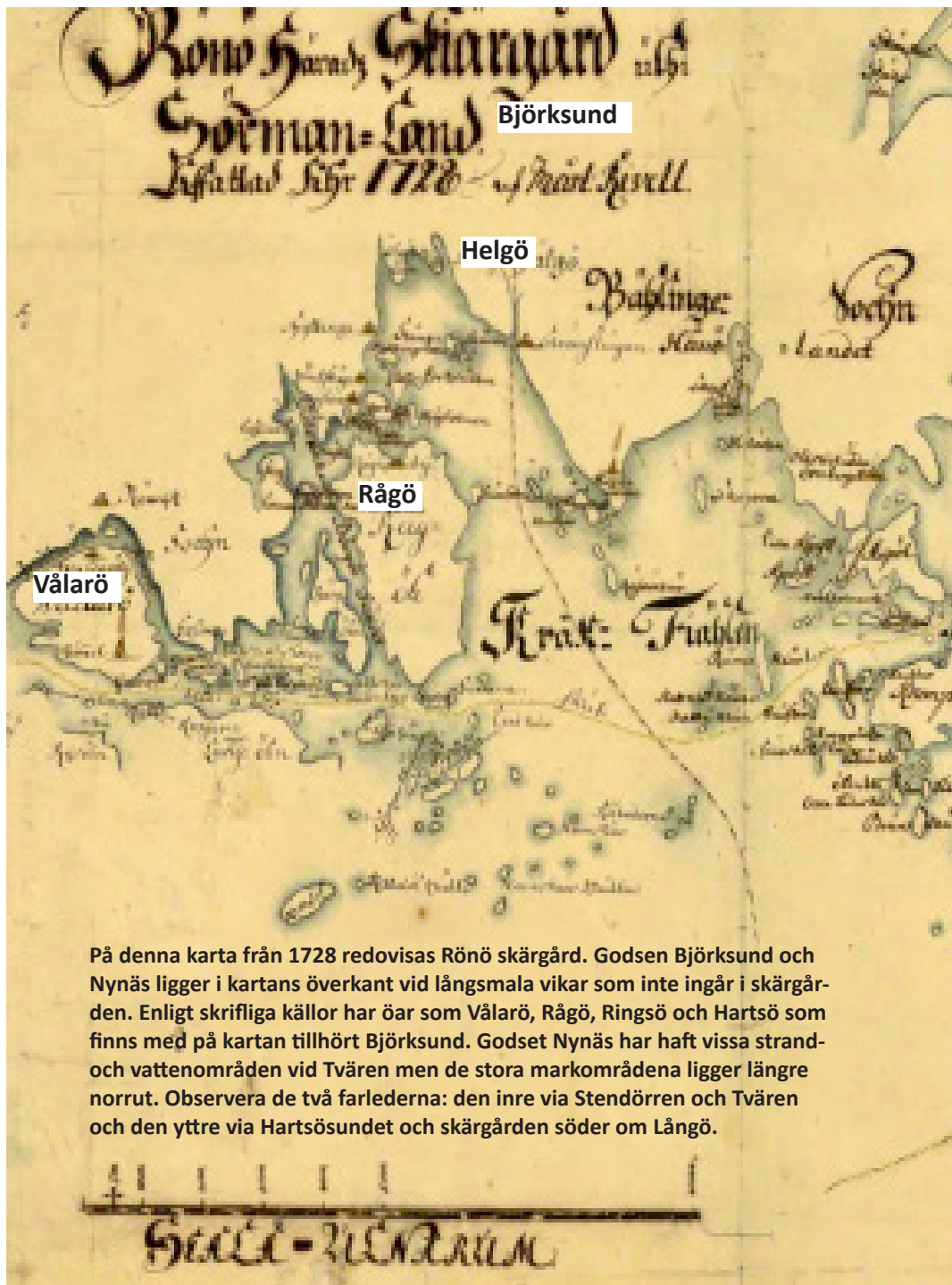
Om arrendatorn inte lydde godsägaren eller misskötte sig kunde han få lämna gården.

Björksund

Nynäs

Helgö

På denna karta från 1728 redovisas Rönö skärgård. Godsens Björksund och Nynäs ligger i kartans överkant vid långsmala vikar som inte ingår i skärgården. Enligt skriftliga källor har öar som Vålarö, Rågö, Ringsö och Hartsö som finns med på kartan tillhört Björksund. Godset Nynäs har haft vissa strand- och vattenområden vid Tvären men de stora markområdena ligger längre norrut. Observera de två farlederna: den inre via Stendörren och Tvären och den yttre via Hartsösundet och skärgården söder om Långö.

Nynäs

Skebol

Hummelvik

Ringsö

Hartsö

Arrendebönder i skärgården

Bönderna på skärgårdshemman på öar som löd under Björksund var helt befriade från att göra dagsverken på herrgården.

Hartsö och Skebol var lotshemman med en speciell överenskommen lotsskyldighet mellan myndigheterna och godset. De betalade mellan femtio och hundra riksdaler per år i kontantarrende. Övriga skärgårdshemman Ringsö, Hummelvik, Rågö, Vålarö och Rågsundet erlade omkring trettio till fyrtio riksdaler i årligt kontantarrende. De hade dessutom skyldighet att hugga och till lastageplats framforsla åtta famnar ved och lämna några fjärdingar strömming. Ringsö som hade det lägsta arrendet skulle leverera avsevärt mera strömming och hugga inte mindre än sexton famnar ved.

Skärgårdshemmanen hade samtidigt gemensam skyldighet att hålla en besättning på två karlar för sex å sju beräknade årliga resor med storbåten - godsets fraktbåt till Stockholm, Arboga och andra orter. De skulle även hålla två karlar för att lasta och lossa fraktbåten, utföra båtreparationer, delta i höbärgningen på Ekholmen,

skära vass i Sibbofjärden samt spinna lin och hampa av material som utlämnats från godset. De hade en daglig skyldighet att ha uppsikt över skärgården och att vid behov utföra båttransporter för godsets räkning.

Fiskarhemmanet Stäckstugan intill Sibbestäskets kanal och nära Björksund var troligen det enda skärgårdshemman som regelbundet levererat färsk fisk till Björksund.

Vid sekelskiftet 1900 skulle sexton kilo "stor vald fisk" levereras i veckan. Fiskaren skulle också ombesörja utprickning av båtled från Östersjöns inre farled till Helgö brygga samt för herrgårdens räkning ro eller segla till Gaddarna, Rågö och Rågsundet för 1,20 kr, till Sävsundet för 1,80 kr, samt till Brevik och Oxelösund för 3 kr per resa räknat.

Fisket vid Nynäs sköttes sedan början av 1800-talet av en fiskare som arrenderade fiskerätten. I Trobbofjärden som ansågs vara ett mycket bra fiskevatten fiskades gös, gädda, abborre, braxen och ål. I Östersjön fiskades i första hand strömming. Till sin hjälp brukade fiskaren ha en eller ett par drängar. Gårdens anställda hade rätt till husbehovsfiske i Rundbosjön och den del av Tvären som tillhörde godset.

Tidigare fanns anställda fiskare vid gården. I arrendet ingick bostad och lite mark vid Karlberg inne i Trobbofjärden. Enligt ett arrendekontrakt från 1910 skulle fiskaren betala 400 kr om året och dessutom leverera fisk till slottet fyra gånger i veckan. Resten av fångsterna kunde fiskaren sälja till vem han ville. I kontraktet ingick också detaljerade anvisningar om fiskarens skyldighet att hjälpa till med båttransporter i vissa fall ända till Nyköping.

Skyldigheter knutna till ett skärgårdshemman (citrat)

Hemmansåbon Anders Andersson har att uppfylla nedan skrivna skyldigheter för ett mantal på Rågö lydande under Björksunds säteri i Tystberga socken med början den 14 mars 1855.

1. Betala en årlig skatt på 25 riksdaler den 1 nov varje år.
2. Hålla arbetsföra personer till båtresor och lotsningar av vilka slag som helst på båt i lika tur och ordning som övriga skärgårdshemman efter hemmanets storlek. Förrätta budning till övriga skärgårdshemman. Förrätta andra till skärgården förekommande resor emot lika förmedling vid lotsningar och båtresor som förut varit vanligt.
3. Spinna och till not eller nät binda vad som därtill bliver utlämnat från Herrgården av hampa och lin.
4. Efter anvisning hugga och till lastplats framföra 8 famnar ved, som ska innehålla 4 alnar i bredden 3 alnar i höjd och veden 1 ½ aln lång utom snedden och bör dessa famnar vara försvarligt och väl upplagda att de vid lastningen innehålla sitt bestämda mått, i annan händelse åligger det åbon att under det följande året framskaffa den rest av ved som vid det förlidna året inträffat.
5. För alla av hemmanet utgående pålagor av vad namn och beskaffenhet det vara må, som är, eller möjligen kan detta hemman åläggas, det vare sig till Kongl. Majest. och Kronan, prästerskap eller andra inrättningar skall åbon ensamt ansvara.
6. Åbon åligger att lagligen underhålla alla hus och byggnader som finns vid hemmanet, samt hävda hemmanet försvarligt så väl till åker som äng, och åligger det åbon att vid avträdet betala vad hemmanet genom vanhävd blivit försämrat samt ersätta den blivande husrötan.
7. Till nybyggnader och reparationer erhåller åbon utsyning efter förut hållen besiktning var-

vid alltid tages i beräkning vad som av det gamla möjligen kan användas.

8. Till vedbrand för hemmanets behov, åligger det åbon att på hemmanets eget land uppsöka vindfällan och stående torrskog, som troligen svarar mot behovet. Tillika med kan vad som genom röjning uti ängen kan samlas.
9. Åbon skall under vintern då isarna äro brukbara hava en noggrann tillsyn om åverkan bliver förövad på Rågölandet och i sådan händelse genast giva tillkänna antingen vid Helgö eller Björksund.
10. Hemmansåbon är strängeligen förbjuden att vid hemmanet intaga löst folk eller hysa vanfrjödade personer.
11. Allt svedjande vare utan tillstånd strängeligen förbjudet.
12. Genom avvikelse härifrån eller överträdande av vad som uti ovanstående punkter blivit föreskrivet, anses ovillkorligen som kontraktsbrott och har till påföljd förlust av fardag – ändock åbon bör utbetala hela skatten för det gående året.

Hierarkin på godsen

Verksamheterna på godsområdet drevs vid mitten av 1800-talet av "Herrskapet, inspektorn och undersåtarna". Herrgården och herrskapet var godsets centrum. Runt omkring fanns "folket" som förväntades vara "Tacksamma undersåtar" till Högvälborne Herr Grefven och "Nådiga Grevinnan".

Björksund ägdes av vid mitten av 1800-talet av grevinnan Heijkensköld. Äldste sonen greve Carl Göran Mörner var en framgångsrik hov- och statstjänsteman i huvudstaden. Grevinnan ansvarade för hushållet, boskapsskötseln, trädgården, fattigvården och omsorgen om godsets invånare. Grevnen höll reda på arrendatorer och torpare, odlingar, skog och övriga verksamheter. Inspektorn ansvarade för arbetsledningen och fungerade som herrskapets förlängda arm samt ögon och öron ute på godset.

Godsets lantbruk drevs med hjälp av rätare, drängar, ladugårdspigor och dagsverkare från gårdarna och torpen. Till godset hörde även dejour, hönsgumma, smed, trädgårdsmästare och trädgårdsdrängar, kusk och stalldrängar, fiskare och skogvaktare. I herrgårdshushållet fanns pigor och jungfrur och periodvis en mamsell som ansvarade för hushållet. Då greven bodde med sin familj på Björksund fanns också en betjänt och en kammarjungfru. Arrendatorer och torpare skulle dessutom sköta sin egen jord och betala delar av arrendet "in natura". Rättaren bokförde alla dagsverken och rapporterade till inspektorn som i sin tur rapporterade till greven. Godsledningen förväntade sig att alla kom när de budades, att de kom i tid och att alla gjorde vad de blev tillsagda.

De flesta arbetena även vid Nynäs utfördes av dagsverkare från arrendegårdarna ledda av inspektorn och rättaren.

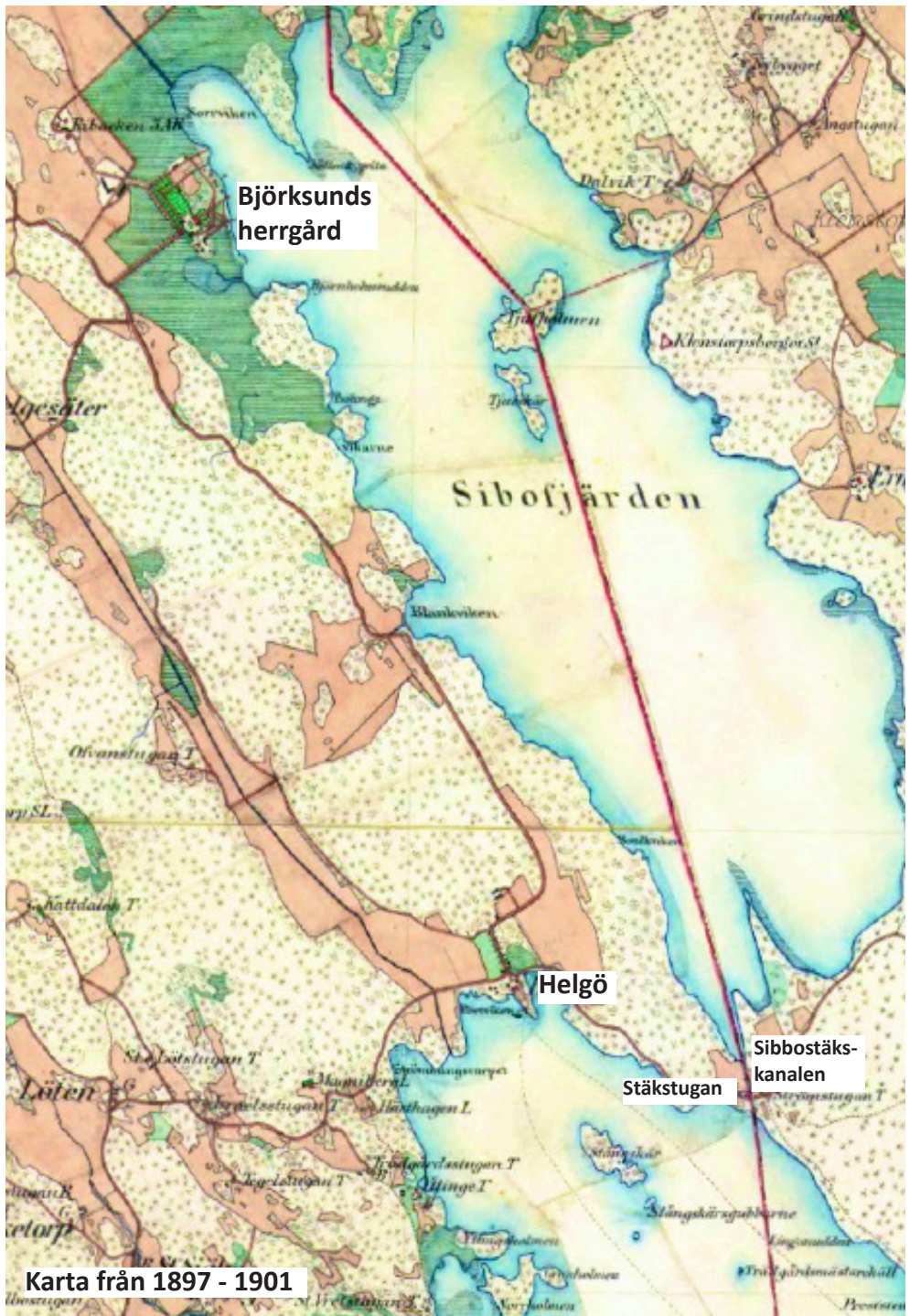
Under 1800-talet förändrades arbetsförhållandena. Arbetsstyrkan anställda vid godsen växte medan antalet dagsverkare sjönk. I början av 1900-talet försvann dagsverkarna helt och ersatts av "statare" som arbetade direkt under godset.

På Nynäs bodde statarna bl a i de fem bostadshusen i "Stan". Där fanns plats för 10 familjer boende i lägenheter med rum och kök eller spisrum. Till bostäderna hörde svin- och hönshus, dass och vedbod. Varje familj hade som regel två grisar per år och 10 - 15 hönor. De odlade potatis och grönsaker. De flesta statarkvinnorna arbetade som mjölkerskor, men ibland fick de hjälpa till med tvätt och städning i "Stora huset".

Barnen började arbeta som vallpojkar eller trädgårdsdrängar, köksor eller husor så snart de konfirmerats. De äldre arbetarna fick lättare arbetsuppgifter. Nynäs hade också ett eget pensionssystem. De gamla som inte orkade arbeta hade fri bostad och ved samt en liten stat. De kallades till lättare dagsverken och fick bo kvar så länge de klarade sig.

De tidigare arbetarbostäderna i Stan.

Karta från 1897 - 1901

Transporter till och från godsen

Transporter både inom och utom godset, hörde till de många åtaganden som arrendebönder och torpare hade till Björksund.

Sibbostäkskanalen mellan Östersjön och Sibbofjärden var under århundraden en viktig vattenväg från kusten och in i landet. Kanalen grundades upp och rensades vid ett flertal tillfällen.

Under vinterhalvåret vistades de flesta högdagliga herrskapen i Stockholm. Männen hade höga tjänster inom hovet och staten. Kvinnorna var i huvudstaden för att upprätthålla viktiga sociala kontakter och nätverk. Mat, ved och andra förnödenheter skickades dit från det egna godset. Det forslades säd, ostar, smör, grönsaker, frukt, grisar, oxar & kalvar, fisk & vilt till Stockholm både till grevens hushåll och till försäljning.

Många varor transporterades också till godset som t ex tjära, färg, spik och kalk. Åtskilliga foror kördes av bönder och torpare och otaliga båtlastar gick med de egna båtarna. Godsets egna skeppare bodde på torp och mindre gårdar i skärgården.

Från början av 1800-talet bedrev Björksund egen rederirörelse med fraktfartyget Slupen Louise. Helgö var hemmahamn. Därifrån in- och utseppades lantbruksprodukter, förnödenheter och levande djur. Resorna gick oftast till Nyköping men ibland till Stockholm och kustorterna utmed vägen.

Rederiet upphörde i slutet av 1800-talet och ersattes av privata ångbåtsbolag med inriktning på persontrafik. De sista vedskutor angjorde Helgö på 1940-talet.

Nynäs brygga var en mycket central plats inom godsområdet på Nynäs. Det var vid bryggan som ortsborna mötte omvärlden. Periodvis gick oxkärrorna i skytteltrafik mellan gården och bryggan lastade med varor för vidare utseppning. Fraktskutorna avlöste varandra och ångbåtarna kom och gick enligt tidtabellen. Gästande vänner och släktingar välkomnades och vinkades av. När järnvägen förbi Låstringe blev klar 1914 blev den ett alternativ till sjövägen.

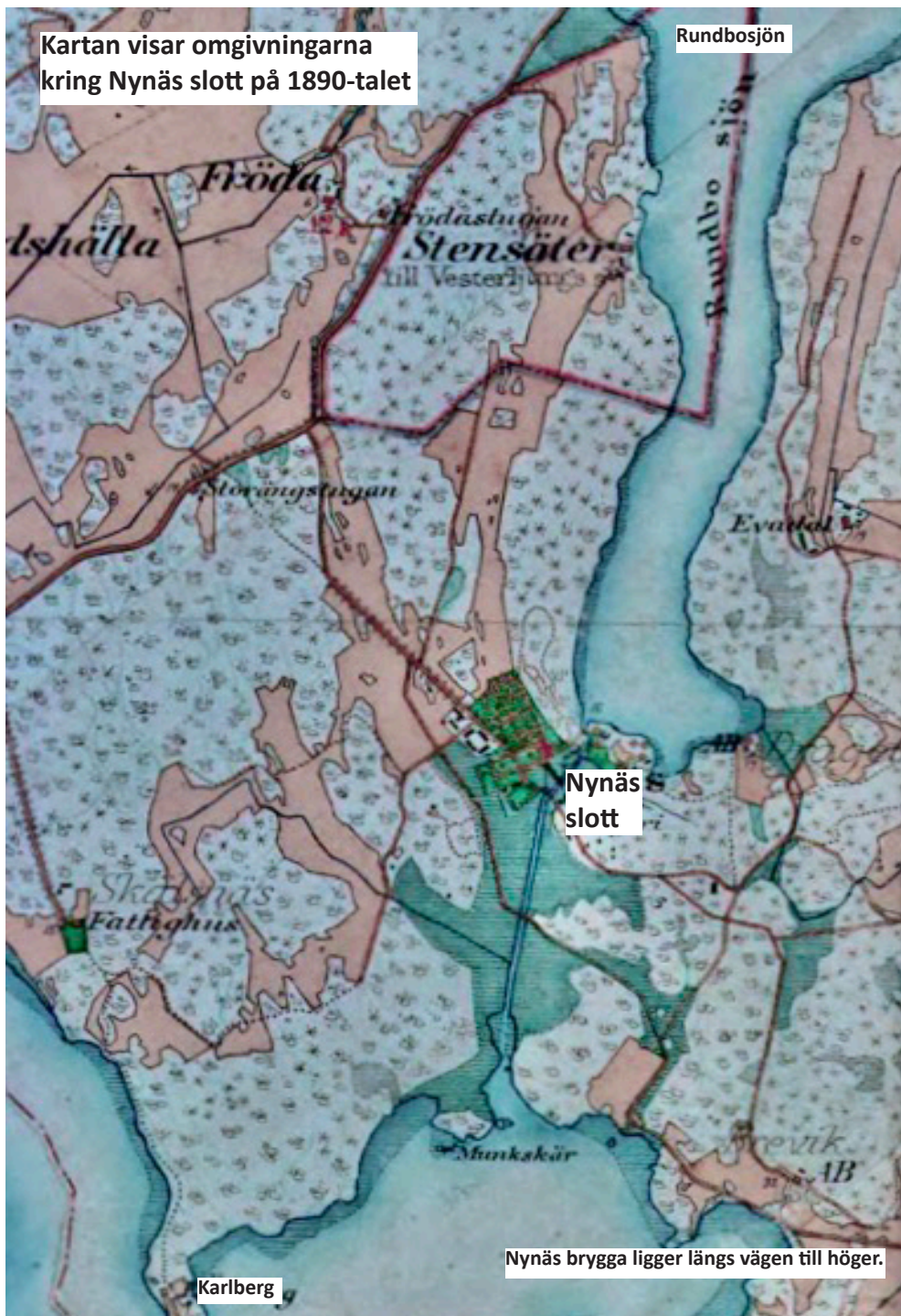
Vägarna användes för frakter inom godsområdet eller dess närmaste grannskap. De förband torpen och gårdarna med varandra och med centralpunkten, själva herrgårdsbebyggelsen. De slingrade sig fram utmed skogsbrynen utan att inkräkta på odlingsmarken.

Havsvattnet nådde till en början ända fram till Nynäs gård. Där fanns t o m en vallgrav. Nu finns endast en grävd kanal fram till Rundbosjön. Den gamla ångbåtsbryggan ligger sydost om gården utanför kartan till höger. Men läget är markerat på den nedre kartan från 1685.

Kartan visar omgivningarna kring Nynäs slott på 1890-talet

Rundbosjön

Nynäs brygga ligger längs vägen till höger.

Karlberg

Huvudbyggnaden på Björksund

Godsens centrum - herrgården

Björksund

Anläggningen är en typisk representant för 1600-talets herrgårdar med ett avskilt och naturskönt läge vid vatten. Den nuvarande huvudbyggnaden - ett stenhus i tre våningar - började uppföras 1727. Den omges av två mindre flyglar, ett orangeri med drivhus, ett lusthus samt magasin och livstall från 1700-talet. Samtliga är gulmålade och bildar tillsammans med parken godsets centrum.

Väl avskilt därifrån ligger stora ekonomi- byggnader av olika slag och ännu längre bort arrendegårdar, torp och backstugor i en helt annan skala.

På denna karta från 1790 ser man det ståndsmässiga läget för huvudbyggnaden, parken och orange-riet. Ekonomibyggnaderna ligger "vid sidan av".

Ett av torpen på Björksund

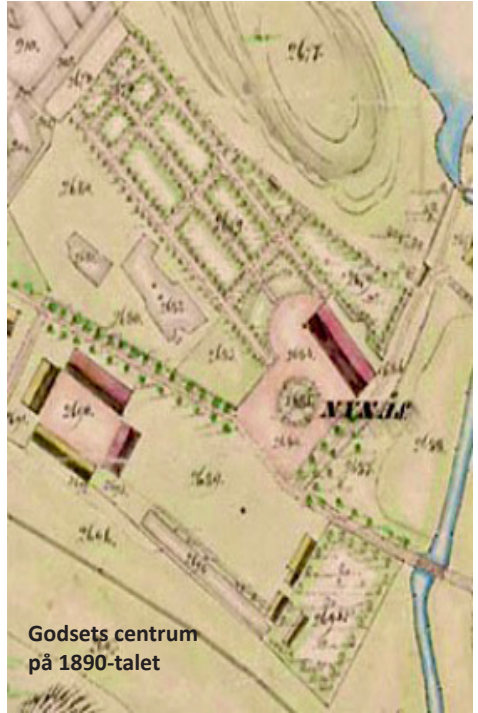

Arrendegården Långmaren

Nynäs

Den nuvarande huvudbyggnaden började byggas på 1650-talet. 1663 saknades den södra delen men 1685 tycks bygget vara klart med säteritak, fronton, central lanternin och två hörntorn. I slutet av 1700-talet genomfördes omfattande upprustningsarbeten. Skärgårdslandskapet förvandlades till en ståndsmässig park.

På 1860-talet fick "Stora Huset" sitt nuvarande utseende och 1907 uppfördes Orangeriet. Ekonomibygnaderna byggdes liksom på Björksund kring en rektangulär gård en bit därifrån.

Godsets centrum
på 1890-talet

Arrendegårdar, torp och arbetarbostäder ligger ännu längre bort.

Orangeriet och huvudbyggnadet på Nynäs

Förhållandena på godsen omvandlas successivt efter 1850

Björksund var en del i det stora godscomplexet Sundboholm som på 1300-talet ägdes av Bo Jonsson Grip. 1522 delades godset i två delar. Den ena delen - säteriet Björksund övertogs av Göran Eriksson - Gyllenstierna. Egendomen förblev i släkten Gyllenstiernas ägo till 1776, då den delvis genom köp övergick till greve Carl Gabriel Mörner som var arvinge till riksrådet och riksmarskalken Göran Gyllenstierna. Godset har därefter i tretton generationer ägts och förvaltats av familjen Mörner.

Efter 1850 skedde stora förändringar inom driften av jord och skog. Allt fler arrenden drogs in och allt mer jord brukades direkt under herrgården. Många jordbrukare tvingades att gå över till mjölkproduktion och odling av foder till djuren. Moderna ladugårdar och logbyggnader med spannmålsmagasin uppfördes. Från 1950-talet ersattes mjölkorna med biffkor.

De gamla arrendegårdarna och torpen var små och olönsamma både areal- och standardmässigt. Efter 1965 drogs gränser för hur skogen på Björksund kunde växa med hänsyn till kulturlandskapet. På fastlandet "skonades" fyra arrendegårdar med intilliggande vackra hagmarker. Kvarvarande åkermarker brukades av huvudgården. Övriga gårdar och torp hyrdes ut som sommarställen eller "gröna vågen gårdar".

Kalhyggen infördes i skogsbruket. Effektiva jordbruksredskap och dränering effektiviserade jordbruket som bedrevs enligt EU:s regler. Men lönsamheten varierande bl a beroende på klimatet. Arealen åker och äng minskade och omvandlades till skogsmark eftersom skogsbruket fortfarande var lönsamt. Verksamheten kompletterades också med jakt.

	Anställda och boende på Björksund		
	anställda	boende	bo-ställen
1790			
Godset mm	27	85	
Bondehemman		331	43
Torp & stugor		448	69
Bälinge skärgård		56	8
1865			
Godset mm	45	185	
Bondehemman		425	50
Torp & stugor		567	81
Bälinge skärgård		42	6
1900			
Godset mm	61	257	
Bondehemman		319	42
Torp & stugor		427	79
Bälinge skärgård		45	8

Björksund 2021

- En gårdsnära del som innefattar skogsbruk, jordbruk genom arrendatorer, jakt och förvaltning av de många fastigheterna belägna på gårdens mark.
- En fastighetsdel som äger och förvaltar ett trettiotal hus, både kommersiella fastigheter och hyresfastigheter i centrala Nyköping.

Stora delar av godsets ägor i skärgården är nu naturreservat som kan besökas av oss friluftsmänniskor.

1522 bröts **Nynäs** ur Sundbyholmsgodset och togs över av ätten Gyllenstierna. Nynäs testamenterades 1745 till Claes Gustaf Rålbamb. David Henrik Hildebrand köpte godset 1769. Nynäs testamenterades till ätten Bonde 1796. Gården behölls i familjen till 1856 då Johan August Gripenstedt köpte Nynäs. Godset var i Gripenstedts ägo till 1967 då Södermanlands läns landsting köper större delen av marken. 1969 ärvde Johan Gripenstedt huvudbyggnaden och parken. 1984 köpte Södermanlands läns landsting även slottet och parken.

Det som odlades i den stora trädgården på Nynäs användes mest för eget bruk under 1800-talet men efter sekelskiftet 1900 blev trädgårdsrörelsen allt mer omfattande. Det stora överskottet såldes tex på torget i Tystberga.

Från 1870 fanns ett gårdsmejeri på Nynäs. En mejerska och en dräng eller piga tog hand om mjölken från godset och arrendegårdarna. De gjorde smör och ost för gårdens behov och för försäljning. Mejeriet låg nära en brygga i kanalen dit mjölken roddes då korna betade på öarna. Arrendatorerna betalade en del av arrendeavgifterna i form av mjölk. Mejeriet lades ner 1914 då järnvägen öppnades.

Från kvarnen nära Rundbosjön kom mjöl, trävaror, elektricitet och vatten. Vattnet pumpades upp till ett stort kar på "Stora husets" vind. I början av 1900-talet byggdes kvarnen om till sågverk. Det drevs av ett stort vattenhjul som också framställde elektricitet. Kvarnbyggnaden revs 1972.

Kring 1880 gjordes en ambitiös plan för skogsskötsel på Nynäs inriktad på godsets eget behov av ved och virke. Varje år note-

rades hur mycket ved och virke varje arrendebonde och torpare behövde för reparationer och underhåll och vilka träd de fick hugga. Arbetet med att fälla, hugga och köra till sågen fick de göra själva. 1950-talet blev skogsbruket en allt viktigare del av gårdens ekonomi. Fem man anställdes som skogsarbetare direkt under skogvaktaren.

Godsets lönsamhet blev allt sämre. Alfred Gripenstedt sålde 1967 hela Nynäs utom huvudbyggnaden och närmast omgivande mark till Landstinget i Sörmland. Ett naturreservat upprättades och Ökna naturbruksgymnasium övertog jordbruket. 1984 köpte landstinget in även huvudbyggnaden med orangeriet och parken. Inredningen köptes samtidigt av Statens konstmuseer / Nationalmuseum och våren 1985 öppnades huvudbyggnaden för allmänheten.

Idag visas delar av slottet sommartid, utställningar förekommer både där och i de f d ekonomibygnaderna, olika former av friluftsliv bedrivs vid kusten och i naturreservatet, lokaler finns för konferenser och fester, kafé och restaurangverksamhet samt försäljning av trädgårdsprodukter.

På Nynäs görs stora insatser för att visa och beskriva livet vid godset genom pedagogiska skyltar.

Bättre försäkring till lägre pris

Svenska
Kryssaridubben

Som båtklubsmedlem är du delägare i Svenska Sjö och det ger dig direkta fördelar som mer omfattande försäkring och lägre premier. Men du får också andra fördelar som resultatbonus och en smidigare skadereglering.

Tillsammans med båtorganisationerna arbetar vi ständigt med att utveckla de bästa båtförsäkringarna och trygghetslösningarna för dig och din båtklubb.

Välkommen att räkna ut din premie på www.svenskasjo.se eller läs av QR-koden.

Svenska Sjö är stolta över att vara ägda av riktigt båtfolk, tillsammans utvecklar vi det svenska båtlivet.

Svenska Sjö

Vi delar Båtlivet med dig

Styrelsen planerar en höstträff i augusti

Tid, plats och program meddelas på hemsidan
och i nyhetsbrev.

Hoppas vi ses?

Avs: Svenska Kryssarklubben, C/O Ulf Torhult, Spireagången 20, 611 45 Nyköping

På gång i Sörmlandskretsen

Traditionell pingstträff

Samling lördag 22 maj kl 1500 i Ringsöfladen

Augustiträff i månens sken

Tid och plats meddelas i nyhetsbrev och på hemsidan

Vi skickar ut meddelanden per mail i form av

NYHETSBREV

när något är på gång.

För att kunna läsa NYHETSBREVET måste du lägga in din e-postadress sxk:s medlemsregister eller kontrollera att den är aktuell!

Gå in på www.sxk.se/mina_sidor och logga in med ditt medlemsnummer.

Svenska Kryssarklubben
Sörmlandskretsen